

УДК

Бабич Олександр Володимирович

Голопристанський міський голова,
аспірант кафедри публічного управління та регіоналістики
Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України

ТИПОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК ВИРОБЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО МАЛИХ МІСТ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** Статтю присвячено аналізу методичних підходів щодо типології малих міст. Визначено різновиди міст України за людністю, статусом у системі адміністративно-територіального поділу, за функціями, що виконуються в системі такого поділу, за структурою та системою розселення, за історико-генетичними ознаками, функціями та динамікою розвитку. Виокремлено «ідеальний тип» малого міста, що може стати моделлю для формування та здійснення державної політики щодо міст.*

***Ключові слова:** мале місто, типологія, класифікація, міський розвиток, державна міська політика.*

Babych Olexander. Typology as a factor of state policy-making on small towns under decentralization

***Annotation.** The article is devoted to the analysis of methodological approaches to the typology of small cities. Varieties of Ukrainian cities by humanity, status in the system of administrative-territorial division, by functions performed in the system of administrative-territorial division, by structure and system of settlement, by historical-genetic characteristics, functions and dynamics of development are determined. The “ideal type” of a small town, which can act as a model for shaping and implementing state policy on cities, is highlighted.*

***Key words:** small town, typology, classification, urban development, state urban policy.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. В Україні станом на 2019 р. налічується 359 малих міст, що складає понад три чверті з 460 міст України. У них мешкає близько 15% населення України та майже 20% міського населення. Малі міста відіграють важливу роль у системі розселення народу країни, забезпечуючи інтеграцію простору міського та сільського середовищ у соціальній, виробничій, транспортній, інфраструктурній площині. Проте державну політику щодо малих міст, попри наявність низки чинних програм [20; 22; 23; 27], поки що недостатньо

орієнтовано на розвиток економічної бази та створення комфортних умов для життя людей.

Як уявляється, недостатня увага до проблеми розвитку малих міст може підсилити дисбаланс у територіальному розвитку. В умовах децентралізації проблематика малих міст усе більше заміщається загальними проблемами розвитку місцевого самоврядування на низовому рівні, включно з селами й селищами. Малі міста поступово перетворюються на постачальників найбільш активних і кваліфікованих кадрів для великих міст та агломерацій. В умовах безвізового простору з країнами Шенгенської зони саме з малих міст спостерігається найбільший відтік робочої сили до країн Європи. Зниження чисельності жителів малих міст, відтік молоді, підвищення кількості осіб пенсійного віку призводить до поступової деградації та спустошення малих міст.

Малі міста відіграють значну роль у збереженні культурного коду України, саме вони є багато в чому гарантом збереження стабільності держави й суспільства. Отже, стійкий розвиток малих міст має стати одним із пріоритетних напрямків державної регіональної політики. Проте, як не дивно, малі міста взагалі не згадуються в Законі України «Про засади державної регіональної політики» [21] як специфічні об'єкти державної регіональної політики. Поміж тим, наявність у малих містах економічного, соціального, інтелектуального, управлінського потенціалу передбачає цілеспрямовані кроки держави щодо малих міст. У зв'язку із зазначеним існує нагальна потреба надання «нового дихання» державній політиці щодо малих міст, у розробленні нових інструментів державного, регіонального й місцевого регулювання розвитку малих міст та у відповідному науковому супроводі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага наукової спільноти до проблематики малих міст традиційно була зосереджена здебільшого на питаннях їх соціально-економічного розвитку [3; 4; 12; 13], аспектах

містобудування [11; 32] та географічного аналізу [17]. Завдяки наявним науковим працям, на початку 2000-х рр. було здійснено спробу формування специфічного напрямку державної політики щодо малих міст. Як наслідок, відповідну наукову школу було сформовано також у межах науки публічного управління та адміністрування (напр., праці С. Бугай [2], Т. Дерун [8; 9], О. Кучабського [15], О. Серьогіної-Берестовської [31]).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Під час дослідження «ландшафту», архітектоніки розвитку малих міст України, реалізації певних загальнонаціональних рішень є потреба диференційованого підходу до різних категорій малих міст. Адекватне здійснення державної політики щодо малих міст у сучасних умовах передбачає як мінімум потребу порівняння малих міст України, а відтак – виявлення груп, класів, видів, типів міст, тобто проведення певної систематизації. Чинні дослідження систематизують міста під кутом обраного предмета дослідження, здебільшого ґрунтуються на одному-двох критеріях типології та не беруть до уваги малі міста як специфічні об'єкти. Так, З. Герасимчук та О. Середа виходять здебільшого з економічних показників їх розвитку міст [6], Л. Бакалова аналізує міста загалом щодо їх місця в суспільному розподілі праці та виконуваних функцій [1]. Е. Гарапко в межах суспільно-географічного підходу виокремлює екологічну, економічну, соціальну підсистеми типології малих міст [5]. О. Кравченко в класифікації малих міст особливої уваги надає особливостям планувальної структури малих міст в умовах конкретного регіону [14]. Спробу описати різноманітні типології міст, але без акцентуації уваги на малому місті, зробила М. Петренко [18].

Отже, у чинних дослідженнях загальновизнані типології відсутні, адже всі типології є досить суб'єктивні й значною мірою залежать від цільових настанов дослідника (експерта). Однак, незважаючи на розмаїття поданих типологій, вони ще не знайшли свого віддзеркалення в нормативно-правових актах. Майже всі законодавчі документи в Україні, що стосуються розвитку

міст, намагаються нівелювати диференціацію малих міст, що склалася й розуміється як завада цілісності здійснення державної політики. Поміж тим, адекватне проведення державної політики щодо міст у сучасних умовах передбачає порівняння малих міст одне з одним, а відтак і виявлення їх типів та груп, що склалися, що дозволить підвищити ефективність державних рішень і зменшити негативні наслідки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ролі типології в розробленні державної політики щодо малих міст, систематизація основних видів малих міст і виявлення її проявів на прикладі українського Причорномор'я.

Виклад основного матеріалу. У науці публічного управління та адміністрування одним із найбільш важливих методів дослідження численних, широко поширених об'єктів, явищ, процесів у часі та просторі є систематизація (систематика). Систематизація є найбільш широким явищем розташування предметів, об'єктів на основі визначених закономірностей, принципів або правил. Наукова систематизація підсилює своє значення як у теорії, так і в практиці публічного управління та адміністрування. Вона стає актуальною в професійній діяльності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, у бізнесі, наукових працях і публікаціях представників експертно-аналітичного співтовариства. Систематизація дозволяє простежити в процесах, що відбуваються в публічній сфері та відповідних явищах у часі та просторі певний порядок, підсумувати знання про подібності та відмінності; полегшує вивчення складних управлінських систем, дає можливість виявити їх внутрішні тенденції та закономірності й здійснити адекватні управлінські дії. Особливо велике значення має застосування методів систематизації для дослідження місцевого розвитку в умовах децентралізації, що відрізняється досить високою мірою неоднорідності, складнощами та суперечностями наявних процесів.

Особливе місце серед методів систематизації посідає типологія, оскільки вона, з одного боку, є методологічним рівнем пізнання, а з іншого – передбачає конкретну техніку аналізу об'єкту дослідження. Як методологічний рівень пізнання типологія дозволяє здійснити перехід від найбільш загального, абстрактного аналізу об'єкта до конкретного дослідження, тобто передбачає виокремлення певних типів, є перехідним від емпіричної класифікації до теоретичної концепції видом пізнання.

У зв'язку з наявною плутаниною щодо розуміння суміжних із типологією категорій визначимо її співвідношення поміж групуванням.

Найбільш простою систематизацією є групування, тобто розділення об'єкта дослідження за певною суттєвою ознакою та отримання через цю дію однорідних сукупностей. У науці публічного управління та адміністрування групування прийнято розглядати як самостійний метод дослідження, надаючи йому відповідне змістовне навантаження. У процесі групування замість безкінечного різноманіття явищ, об'єктів можна отримати обмежену кількість їх груп, а диференціація явищ, об'єктів у групах насамперед залежить від місця та часу. Групування на єдиній основі – один із перших етапів (стадій) оброблення емпіричної інформації. Отже, групування – це технічний засіб об'єднання множини елементів у певній сукупності за конкретною ознакою.

Різновидом групування можна вважати ранжування, тобто розподіл однорідних сукупностей у визначеному суворому порядку при порівнянні їх поміж собою за якоюсь ознакою й на конкретному часовому відрізку, при цьому кожному з них надається порядковий номер відповідно до значення відносної за важливістю ознаки. Рейтинг (від англ. rating – «оцінка, порядок, класифікація») означає суб'єктивну оцінку певного явища, об'єктів (зокрема малих міст) за заданою шкалою оцінки, що становить собою кількісні (числові) віддзеркалення сукупності явищ (об'єктів) за допомогою їх усередненої групової оцінки або сформовані вербальні характеристики, які

дозволяють у підсумку розподілити явища та об'єкти, що вивчаються, за ступенем виявлення спільної для них властивості. Рейтинг є індивідуальним кількісно-якісним показником величини (масштабу), інтенсивності та стійкості явища (об'єкта), що вивчається в певному проміжку часу. За допомогою рейтингу здійснюється первинна класифікація сукупності досліджуваних процесів та об'єктів.

Прикладом такого ранжування є рейтинг об'єднаних територіальних громад (ОТГ) і рейтинг регіонів за процесами створення ОТГ, що здійснюється Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарство України. Рангова (порядкова) шкала рейтингу передбачає зіставлення інтенсивності певної ознаки об'єктів, що вивчаються за принципом «більше – менше», але без вказівки, наскільки більше чи менше. Ранжування малих міст, зокрема за рівнем інвестиційної привабливості, має загалом прикладне значення та є потрібним як для оперативного вибору міст інвесторами з метою ефективного інвестування, так і для дальших розрахунків модельних рейтингів міст.

На відміну від групування та ранжування, класифікація полягає в пошуку засад для «впорядкування» певної сукупності різних об'єктів. Правильно знайдений критерій класифікації дає можливість установити зв'язок між елементами певної сукупності, що визначає їх упорядкованість.

У методологічній системі дослідження малих міст значну роль відіграє типологія (від гр. «зразок, модель, форма») – найважливіший метод узагальнення, генералізації та цілеспрямованого використання великого за обсягом, різноманітного емпіричного (інформаційного) матеріалу. Типологія становить собою найвищий рівень систематизації явищ, процесів, об'єктів. На відміну від «механічної» процедури групування та «формальної» класифікації, типологізація передбачає встановлення суттєвого зв'язку поміж явищами, процесами, об'єктами.

Типологізація складних об'єктів є обов'язковим етапом пізнавального процесу як момент абстракції, що залишає за своїми межами все розмаїття форм соціальної дійсності. Слід також виокремити ту обставину, що поміж конкретним та абстрактним існує діалектична єдність. З одного боку, правильно зрозуміти роль будь-якого конкретного явища можна лише з погляду та на базі загального, абстрактного, тобто завдяки його узагальненню та типізації. З іншого боку, розгляд конкретних явищ, об'єктів у всієї їх багатоманітності – шлях до розуміння абстрактного.

Отже, науковий аналіз зазвичай починається від простого зіставлення (групування) характеристик об'єкта дослідження через виокремлення системотвірних ознак об'єкта (класифікацію) та до виокремлення зв'язку поміж цими ознаками й розкриття сутнісних характеристик об'єкта дослідження (типологія). Таким чином, тип – це не віддзеркалення дійсності, а пояснення її.

Типологія як загальнонауковий принцип пізнання використовується в різних науках, однак її значення порівняно з іншими методами зростає в науках, що стосуються суспільних явищ, зокрема публічного управління та адміністрування. Таким чином, задля ефективного управління малими містами неабияке значення має їх типологія. «Тип міста – це коротка, гранично стисла характеристика, свого роду його формула» [16, с. 40]. Залежно від типології малих міст формується відповідна державна політика, а через розуміння типу конкретного малого міста забезпечується ефективність розроблення стратегії розвитку міста.

Суттєві відмінності спостерігаються між малими містами України за найважливішими показниками, зокрема обсягом бюджету в розрахунку на одного мешканця, рівнем власних доходів місцевих бюджетів, інвестиціям тощо. Наслідком цього є суттєві контрасти за умовами життя населення. В основі такої різкої диференціації є природні, ресурсні, історичні чинники,

результати процесу формування та трансформації територіальної структури господарства України й системи розселення.

Розмір міста – перший і найбільш помітний матеріал для типології, де критерієм обрано чисельність населення. «Населення – інтегральний показник значення міста в межах держави. За ним стоїть достатньо стійке сполучення політичних характеристик, адміністративного значення, містобудівних параметрів, індексу соціального розвитку та ін.» [30, с. 96]. У межах цього підходу відповідно до Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» до малих міст в Україні віднесено міста з чисельністю населення менше 50 тис. мешканців [23].

Проте вочевидь у межах зазначеної категорії міста іноді значно менше відрізняються від суміжних категорій поселень – селищ або середніх міст, аніж поміж собою. Скажімо, демографічний потенціал м. Угнів (1 тис. жителів) та м. Южноукраїнськ (40,5 тис.) не дозволяє вважати їх зіставними повною мірою за зазначеною ознакою. За чинними критеріями [29] понад 100 малих міст в Україні взагалі не відповідають статусу міста, адже не досягають чисельності у 10 тис. мешканців, і лише відсутність механізму «пониження» статусу населених пунктів не дозволяє їх перевести до складу селищ.

Невипадково деякі акти намагаються розмежувати категорію малих міст за чисельністю населення. Так, чинний ДБН 390-92 «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» [7] диференціює малі міста за трьома групами:

- від 50 до 20 тисяч жителів;
- від 20 до 10 тисяч жителів;
- до 10 тисяч жителів.

Закон України «Про місцеві вибори» [25] поклав в основу визначення кількості депутатів місцевої ради такі показники:

- 1) до 1 тисячі виборців;

- 2) від 1 тисячі до 3 тисяч виборців;
- 3) від 3 тисяч до 5 тисяч виборців;
- 4) від 5 тисяч до 20 тисяч виборців;
- 5) від 20 тисяч до 50 тисяч виборців.

Відповідно до рішень Уряду [10] в основу віднесення міст до груп за оплатою праці також покладено демографічний чинник, зокрема щодо малих міст: до 15 тисяч жителів; 15 – 28 тисяч жителів; 28 – 70 тисяч жителів.

На наш погляд, визначені кількісні характеристики міст не повною мірою відповідають засадам державної регіональної політики та державній політиці щодо малих міст. Так, до досягнення десятитисячної позначки місто зазвичай постає як об'єкт політики регіональних органів влади, а іноді – навіть окремих суб'єктів господарювання. З іншого боку, мале місто, що наближається до 50 тисяч мешканців, може бути вже суб'єктом політики не лише на регіональному, але й іноді на загальнодержавному рівні.

Задля ефективності здійснення державної політики щодо малих міст, а також для їх наукового аналізу пропонується в основу типології малих міст за чисельністю населення покласти такі показники: міста з чисельністю менш 2,5 тисячі (7 міст станом на 2019 р.); 2,5 – 5 тисяч (14 міст); 5 тис. – 10 тис. (85 міст); 10 тис. – 25 тис. (177 міст); 25 тис. – 50 тис. (78 міст).

Так, малі міста півдня України розподіляються таким чином (табл. 1)

Таблиця 1

Розподіл малих міст Півдня України за чисельністю населення

	Одеська	Миколаївська	Херсонська
Менше 2 500	-	-	-
2 500-5 000	-	-	-
5 000-10 000	4 Ананьїв Березівка Вилкове Кодима		
10 000 – 25 000	9 Арциз Балта Біляївка	5 Баштанка Нова Одеса, Снігурівка	5 Берислав Генічеськ Гола Пристань

	Болград Кілія Рені Роздільна Татарбунари Теплодар	Новий Буг Очаків	Скадовськ Таврійськ
25 000 – 50 000	3 Подільськ Южне	2 Вознесенськ Южноукраїнськ	2 Каховка Олешки

Статус міста у системі адміністративно-територіального поділу – наступний за значенням чинник типології малих міст, що впливає на їх розвиток. У цьому сенсі виокремлюються відповідні категорії міст, причому перші три визначено законодавчо, а останні дві існують за фактом, будучи прирівняними до міст районного значення:

- міста обласного значення (82 міста станом на 2019 рік);
- міста республіканського значення АРК (5 міст);
- міста районного значення (246 міст);
- міста міського значення (23 міста);
- міста районного у місті значення (4 міста).

На рівні українського Причорномор'я малі міста належать до таких категорій (табл. 2):

Таблиця 2

Розподіл малих міст півдня України за статусом у системі адміністративно-територіального поділу

	Одеська	Миколаївська	Херсонська
обласного значення	5 Балта Біляївка Подільськ Теплодар Южне	3 Вознесенськ Очаків Южноукраїнськ	2 Гола Пристань Каховка
районного значення	10 Ананьїв Арциз Березівка Болград Вилкове Кілія	4 Баштанка Нова Одеса Новий Буг Снігурівка	4 Берислав Генічеськ Олешки Скадовськ

	Кодима Рені Роздільна Татарбунари		
міського значення			1 Таврійськ

Відповідно до чинних норм [29] до категорії міст обласного значення може бути віднесено міста, що є економічними й культурними центрами, мають розвинуту промисловість, комунальне господарство, значний житловий фонд, з кількістю населення понад 50 тисяч осіб. В окремих випадках до категорії міст обласного значення може бути віднесено міста з кількістю населення менш як 50 тисяч осіб, якщо вони мають важливе промислове, соціально-культурне та історичне значення, близьку перспективу дальшого економічного й соціального розвитку, зростання кількості населення. До категорії міст районного значення можуть бути віднесені селища, що мають промислові підприємства, комунальне господарство, житловий фонд, мережу соціально-культурних закладів і служб сервісу, з кількістю населення понад 10 тисяч осіб.

Привертає увагу те, що зазначених критеріїв у більшості випадків не дотримуються, зокрема завдяки наявності в чинних нормах виразу «як правило». Завдяки зазначеному 106 малих міст не відповідають за чисельністю населення статусу міста районного значення, а 82 – статусу міста обласного значення. Також помітною тенденцією є поступове збільшення категорії міст обласного значення: зокрема в період 2012-2016 рр. такий статус отримали 9 малих міст України.

Відмінності між малими містами за адміністративним статусом насамперед полягають у бюджетних відносинах, найбільш помітним з яких є зарахування до міст обласного значення частини податку з доходів фізичних осіб, а також деяких адміністративних зборів. Відповідно, міста обласного значення також володіють розширеною компетенцією порівняно з містами районного значення, зокрема у сферах освіти, охорони здоров'я, соціальної

політики тощо. Чималим є й те, що оклади посадових осіб місцевого самоврядування, що працюють у містах обласного значення, які є меншими за 28 тис. мешканців, збільшуються до розмірів, що відповідають III категорії міст (28-70 тис.). Міста обласного значення також можуть бути основою для формування на їх рівні низки територіальних органів міністерств та інших органів державної влади.

Пов'язаною з попередньою є типологія малих міст за функціями, що виконуються в системі адміністративно-територіального поділу. Відповідно можна виокремити такі категорії малих міст:

- міста – районні центри (226 місто);
- міста, що не є центрами районів (133 місто);
- міста – центри об'єднаних територіальних громад (118 міст станом на 01.06.2019).

Слід зазначити, що через статус центру об'єднаної територіальної громади малі міста фактично в бюджетних відносинах набувають статусу міста обласного значення без відповідних змін системи адміністративно-територіального поділу.

У регіоні півдня України за зазначеним показником малі міста розподіляються таким чином (табл. 3):

Таблиця 3

**Розподіл малих міст півдня України за функціями, що виконуються
в системі адміністративно-територіального поділу**

	Одеська	Миколаївська	Херсонська
районні центри	10 Ананьїв Арциз Балта Березівка Біляївка Болград Кілія Кодима Подільськ Рені	6 Баштанка Вознесенськ Нова Одеса Новий Буг Очаків Снігурівка	5 Берислав Генічеськ Каховка Олешки Скадовськ

	Роздільна Татарбунари		
не районні центри	3 Вилкове Теплодар Южне	1 Южноукраїнськ	1 Таврійськ
центри ОТГ	5 Балта Березівка Біляївка Вилкове Кілія	5 Баштанка Вознесенськ Нова Одеса Новий Буг Снігурівка	2 Таврійськ Гола Пристань

Міста в Україні існують як самостійні адміністративно-територіальні одиниці та як поселення міського типу у складі міських територіальних громад, що досить часто визначаються як місто або міськрада (зазначимо, що статус територіальних громад як адміністративно-територіальних одиниць не визначено чітко в чинному законодавстві). За практикою, яка склалася ще за радянських часів та не відповідає принципам існування інституту місцевого самоврядування, до складу міських територіальних громад також можуть входити інші сільські та селищні громади. З іншого боку, міста як адміністративно-територіальні одиниці, як зазначалося раніше, також можуть бути частиною інших міських територіальних громад. Тим самим серед типологічних ознак міст України можна виокремити структурний компонент, відповідно до якого серед малих міст представлені:

- цілісне місто, у складі якого немає інших поселень (*139 міст станом на 2019 р.*);
- місто (міська територіальна громада), до складу якого входять інші сільські та селищні громади (*7 міст*);
- місто (міська територіальна громада), до складу якого входять села та селища без статусу громади (*66 міст + 118 міських ОТГ*);
- місто, що входить до складу інших міст (*27 міст*).

У зв'язку з процесами децентралізації та формуванням об'єднаних територіальних громад помітною є тенденція об'єднання міст із суміжними

територіальними громадами. У період 2015-2019 рр. відбулося 118 подібних об'єднань. За таких умов мале місто втрачає статус самостійної адміністративно-територіальної одиниці та переходить до рангу поселення у складі міської об'єднаної територіальної громади. У деяких випадках завдяки об'єднанню та збільшенню населення міська територіальна громада переходить до категорії середніх міст (понад 50 тисяч жителів). Проте суто юридично об'єднання у складі міської територіальної громади центрального міста та сільських поселень навколо нього не переводить останні до складу міста. За таких умов у межах єдиної територіальної громади, центром якої є місто, існує кілька поселень різної форми.

Таблиця 4

Розподіл малих міст півдня України за структурою

	Одеська	Миколаївська	Херсонська
Цілісне місто	10 Ананьїв Арциз Болград Кодима Подільськ Рені Роздільна Татарбунари, Теплодар Южне	3 Очаків Южноукраїнськ Нова Одеса	5 Берислав Генічеськ Каховка Скадовськ
Місто, до складу якого входять громади	-	-	-
Місто, до складу якого входять інші населені пункти (кількість населених пунктів)	1 Вилкове (1 селище)	3 Баштанка (1 селище, 4 села) Нова Одеса (1 село) Новий Буг (5 сіл)	2 Гола Пристань (1 село) Олешки (1 селище, 1 село) Таврійськ (1 селище)
Міські ОТГ, зокрема кількість громад, що утворили ОТГ (кількість населених пунктів)	5 Балтська – 18 громад (1 місто, 31 село) Березівська – 2	4 Баштанська – 9 громад (1 місто, 1 селище, 24 села) Вознесенська – 2	2 Таврійська – 2 громади (1 місто, 1 селище, 4 села) Голопристанська

	<p>громади (1 місто, 3 села)</p> <p>Біляївська – 2 громади (1 місто, 2 села)</p> <p>Вилківська – 3 громади (1 місто, 1 селище, 3 села)</p> <p>Кілійська – 3 громади (1 місто, 3 села)</p>	<p>громади (1 місто, 2 села)</p> <p>Новобузька – 2 громади (1 місто, 9 сіл)</p> <p>Снігурівська – 9 громад (1 місто, 2 селища, 22 села)</p>	<p>– 2 громади (1 місто, 2 села)</p>
Місто, що входить до складу інших міст			1 Таврійськ

Відповідно до Закону України «Про Генеральну схему планування території України» [19] на регіональному рівні, окрім загальнодержавної та обласних, існують міжрайонні, районні та внутрішньорайонні системи розселення, під якими розуміється територіальне поєднання поселень, поміж якими існує визначений розподіл функцій (взаємний обмін функціями) та виробничі й соціальні зв'язки. Інтенсивність регулярних зв'язків поміж містами та іншими поселеннями дозволяє ввести як критерій типології малих міст розподіл за системою розселення: центри міжрайонної (субрегіональної) системи розселення (57); центри районної системи розселення (214); центри внутрішньорайонної (локальної) системи розселення (39); міста – супутники великих міст (49).

На півдні України представлені малі міста всіх типів (таблиця 5):

Таблиця 5

Розподіл малих міст півдня України за системою розселення

	Одеська	Миколаївська	Херсонська
центри субрегіональної системи розселення	1 Подільськ	2 Вознесенськ Южноукраїнськ	-
центри районної системи розселення	11 Ананьїв Арциз Балта Березівка	6 Баштанка Нова Одеса Новий Буг Очаків	4 Берислав Генічеськ Каховка Скадовськ

	Біляївка Болград Кілія Кодима Рені Роздільна Татарбунари	Снігурівка	
центри локальної системи розселення	1 Вилкове		
міста – супутники великих міст	2 (Теплодар, Южне)		3 Гола Пристань Олешки Таврійськ

Історико-генетична типологія орієнтується на час виникнення міста. Згідно з українським законодавством [28] історичне місто – це поселення, яке зберегло повністю або частково свій історичний ареал з об'єктами культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форму забудови, типові для певних культур або періодів розвитку. Відповідно до рішень Уряду майже половина малих міст України належить до історичних населених пунктів [24]. Відповідно до історико-генетичної типології відносимо:

- міста античного часу (2 міста);
- середньовічні міста, що виникли у період V – XVI ст. (138 міст);
- міста новітнього часу, що виникли у XVII – XIX ст. (124 міста);
- новітні міста – міста, що виникли у XX ст. (95 міст).

Таблиця 7

Розподіл малих міст півдня України за історико-генетичними чинниками

	Одеська	Миколаївська	Херсонська
античний час	-	-	-
середньовіччя	3 Балта* (1526) Кілія* (862) Рені* (1548)	1 Очаків* (1492)	1 Олешки* (1084)
новий час	10 Ананьїв* (1753) Кодима* (1754)	5 Баштанка (1806) Вознесенськ* (1795)	5 Берислав* (1784) Генічеськ* (1784)

	Арциз (1816) Березівка (1802) Болград* (1821) Роздільна (1863) Біляївка (1789) Подільськ (1779) Татарбунари (1637) Вилкове* (1746)	Нова Одеса (1776) Новий Буг (1810) Снігурівка (1812)	Гола Пристань (1709) Каховка* (1791) Скадовськ* (1894)
новітні міста	2 Теплодар (1983) Южне (1974)	1 Южноукраїнськ (1976)	1 Таврійськ (1983)

* міста, що включені до списку історичних населених пунктів України

Традиційним принципом типологізації міст є їх розподіл за функціями в суспільному розподілі праці. Функції міста є причиною та наслідком рівня розвитку міста та зумовлені різноманітними чинниками (історичними, географічними, економічними, соціальними, політичними тощо), які доповнюють одне одного. Саме функції міста, як правило, визначають його планувальну структуру, транспортну, технічну, соціальну інфраструктуру та загалом образ міста, впливають на кількість, склад та якість життя населення. І хоча міста зазвичай виконують кілька функцій, однак деякі з них є домінантними, що й дає підстави віднесення міста до того чи іншого типу:

- багатогалузеві промислові центри, що характеризуються значною кількістю підприємств різних галузей (29);
- одногалузеві (монофункціональні) міста, економічний розвиток який залежить від одного значного підприємства (98);
- промислово-транспортні центри, у яких питома вага промисловості та транспорту є співмірною (9);
- транспортні міста (19);
- міста зі недостатньо розвиненою промисловістю, що є центрами сільських адміністративних районів (177);
- курортні міста (26);
- міста – центри художніх промислів (1).

Розподіл малих міст півдня України за функціями

	Одеська	Миколаївська	Херсонська
Багатогалузеві промислові центри	-	1 Вознесенськ-	1 Каховка
Одногалузеві (вужькоспеціалізовані) промислові центри	-	1 Южноукраїнськ	-
Промислово-транспортні центри	2 Подільськ Южне		-
Транспортні міста	3 Роздільна Рені		-
Міста із недостатньо розвинутою промисловістю, центри сільськогосподарських районів	11 Ананьїв Арциз Балта Березівка Біляївка Болград Вилкове Кілія Кодима Татарбунари Теплодар	5 Очаків Баштанка Нова Одеса Новий Буг Снігурівка	3 Олешки Берислав Таврійськ
Курортно-оздоровчі міста			3 Генічеськ Гола Пристань Скадовськ

Функціональна типологія однак не характеризує розвиток малих міст, що є, з одного боку, умовою простого відтворення місця міста в системі поселень, а з іншого – процесом підвищення його місця в ієрархічній системі за людністю та адміністративними чинниками. Моніторинг розвитку малих однофункціональних міст намагається певною мірою відслідковувати розвиток міст у динаміці [26]. У зв'язку із зазначеним вважаємо за потрібне ввести до типології міст динамічні характеристики, що визначаються динамікою демографічних показників, кількістю суб'єктів господарювання, показникам місцевого бюджету тощо:

- стагнуючі, депресивні міста (77);

- міста, що обмежено розвиваються (273);
- міста, що характеризуються постійним зростанням (19)

Таблиця 8

Розподіл малих міст півдня України за динамічними характеристиками

	Одеська	Миколаївська	Херсонська
інтенсивно-динамічні міста	1 Южне	1 Южноукраїнськ	-
міста, що обмежено розвиваються	9 Арциз Балта Біляївка Болград Кілія Подільськ Роздільна Татарбунари Вилкове	3 Баштанка Вознесенськ Очаків	4 Каховка Генічеськ Гола Пристань Скадовськ Таврійськ
депресивні (стагнуючі)	5 Ананьїв Березівка Кодима Рені Теплодар	3 Нова Одеса Новий Буг Снігурівка	3 Олешки Берислав

Таким чином, «типове» мале місто України налічує близько 15 тис. мешканців, є містом районного значення та районним центром одночасно, до його складу входять кілька сіл і селищ; є центром районної системи розселення з недостатньо розвинутою промисловістю, виконує функції центру сільського адміністративного району, виникло в період офіційного імперського заселення Півдня. Саме в такому вигляді мале місто може стати моделлю для формування та здійснення державної політики щодо міст.

Висновки з даного дослідження. Типологічний підхід може (має) стати науковою основою для вибору ключових інструментів управління малими містами. Під типологією малих міст нами розуміється їх розподіл на кілька однорідних груп, виокремлених на основі одного або кількох суттєвих критеріїв, ознак, відносин і рівнів організації як кількісного, так і якісного

характеру з метою їх ідентифікації, упорядкованого опису та зіставлення. Типологія ототожнює малі міста, що вивчаються, залежно від їх подібностей та відмінностей. Приналежність малого міста до певного типу багато в чому зумовлює модель управління його розвитком. Типологічний підхід до дослідження малих міст має спиратися на певну концептуальну модель їх розвитку, що включає уявлення про їх місце в розвитку суспільства, роль у формуванні соціально-економічного простору, функції та закономірності розвитку, оскільки від того, яка концепція малого міста обрана дослідником, залежить обґрунтування системи показників, дібраних для здійснення типології. При цьому дослідження у сфері типології йдуть шляхом ускладнення критеріїв і збільшення кількості ознак та показників типологізації.

Перспективи подальших розвідок. Виходячи з вищенаведеного, у подальшому плануємо розглянути й інші концепції аналізу малих міст із залученням зарубіжного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бакалова Л. Структурно-функціональна типологія міст як ефективний інструмент управління розвитком міста [Текст] / Л. Бакалова // Управління сучасним містом. – 2007. – № 1–12 (25–28). – С. 182-192.
2. Бугай С.М. Державна підтримка розвитку малих міст: проблеми та шляхи вдосконалення [Текст] / С.М. Бугай, В.І. Мельничук, А.Є. Слівак // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 3. – С. 10-13.
3. Вишиванюк М.М. Соціально-економічний розвиток малих міст регіону: проблеми, тенденції, напрямки регулювання [Текст] : монографія / М.М. Вишиванюк ; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. – Л. : ІРД НАН України, 2012. – 251 с.
4. Власенко Т.А. Проектний підхід до розробки стратегії розвитку малого міста [Електронний ресурс] / Т.А. Власенко, Ю.В. Василенко. // Ефективна економіка. – 2016. – № 5. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_5_27
5. Гарапко Е.В. Методичні підходи до типології малих міст як наукова основа управління їх розвитком [Текст] / Е.В. Гарапко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка. – 2017. – Вип. 2. – С. 113-119.
6. Герасимчук З.В. Особливості типології міст як передумова ефективного стратегічного управління їх розвитком [Електронний ресурс] / З.В. Герасимчук, О.В. Середа // Економічний форум. – 2012. – № 1.– Режим доступу: <http://eforumlntu.com/osoblivost%D1%96-tipolog%D1%96%D1%97-m%D1%96st.html>
7. ДБН 390-92 «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень» : Наказ Держкоммістобудування від 17.04.1992 р. № 44.

8. Дерун Т.М. Алгоритм дослідження державної політики розвитку малих міст [Текст] / Т.М. Дерун // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 12. - С. 101-103.
9. Дерун Т.М. Інструменти формування і реалізації державної політики розвитку малих міст України [Електронний ресурс] / Т.М. Дерун. // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_11_6
10. Деякі питання віднесення областей та міст до груп за оплатою праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2005 №614.
11. Дида О.А. Принципи формування атрактивності архітектурного середовища малих міст [Текст] : автореф. дис. ... канд. архітектури : / О.А. Дида ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2015. – 20 с.
12. Жукова Н.В. Економічні інтереси сталого розвитку малих міст у системі економічної безпеки держави [Текст] / Н.В. Жукова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – Вип. 14(1). – С. 98-103.
13. Коляденко С.В. Становлення малих міст як центрів розвитку аграрного сектору економіки [Текст] / С.В. Коляденко, Т.В. Скарбовійчук // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 11. – С. 7-16.
14. Кравченко О.К. Проблеми класифікації малих міст Харківської області [Текст] / О.К. Кравченко // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2013. – № 3-4. – С. 88-93.
15. Кучабський О.Г. Система сільського розселення та малі міста у формуванні нової моделі адміністративно-територіального устрою України [Текст] / О.Г. Кучабський // Теорія та практика державного управління. – 2010. – Вип. 1. – С. 150-157.
16. Лаппо Г.М. Географія городів. – М.: Владос, 1997. – 480 с.
17. Мельник І.Г. Суспільно-географічні засади розвитку малих і середніх міст Луганської області [Текст] : автореф. дис... канд. геогр. Наук / І.Г. Мельник ; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
18. Петренко М.П. Феноменологія міста, виміри визначення і типологія / М.П. Петренко // Бізнес-навігатор. – 2016. – № 1. – С. 92-101.
19. Про Генеральну схему планування території України : Закон України від 07.02.2002 №3059-III.
20. Про забезпечення комплексного розвитку малих міст України : Розпорядження Президента України від 19.10.2000 № 327/2000-рп
21. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII.
22. Про затвердження державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2010 № 1090.
23. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст : Закон України від 04.03.2004 № 1580-IV.
24. Про затвердження списку історичних населених місць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 №878.
25. Про місцеві вибори : Закон України від 14.07.2015 №595-VIII.
26. Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2009 № 288.
27. Про основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2000 №521.
28. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 №1805-III.

29. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12.03.1981 №1654-Х.
30. Саханенко С. Політичне управління містом в умовах самоврядування [Текст] : монографія / С.С. Саханенко. – Одеса : ОФ УАДУ, 2001. – 380 с.
31. Серьогіна-Берестовська О.В. Вплив держави на розвиток соціальної інфраструктури в малих містах [Електронний ресурс] / О.В. Серьогіна-Берестовська. // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2019. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_1_44
32. Ясінський М.Р. Відтворення кварталів житлової забудови центральних частин малих історичних міст [Текст] : автореф. дис. ... канд. архітектури / М.Р. Ясінський ; Держ. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2018. – 20 с.

Statement of the problem. The article is devoted to the analysis of methodological approaches to the typology of small towns. It is determined that typology occupies a special place among the methods of systematization, since it, on the one hand, is a methodological level of knowledge, and, on the other hand, provides a specific technique of analysis of the object of research. As a methodological level of knowledge, the typology allows the transition from the most general, abstract analysis of an object to a particular study, that is, i) it involves the allocation of certain types, ii) it presupposes a transition from empirical classification to the theoretical concept of knowledge.

Urgency. It is revealed that significant differences among the small towns of Ukraine are observed according to the most important indicators. The basis for the differentiation of small towns is natural, resource, historical factors, as well as the results of the process of formation and transformation of the territorial structure of the economy of Ukraine and the system of settlement.

The purpose of the article is to define the role of typology in the development of state policy for small cities, to systematize the main types of small cities and to identify its manifestations on the example of the Ukrainian Black Sea.

Our task was to study Ukrainian cities by humanity, status in the system of administrative-territorial division, by functions performed in the system of administrative-territorial division, by structure and system of settlement, by historical-genetic characteristics, functions and dynamics of development.

Summary. Small towns are defined by such criterion as population size: towns with population of less than 2,5 thousand; 2,5 - 5 thousand; 5 thousand - 10 thousand; 10 thousand - 25 thousand; 25 thousand - 50 thousand.

The following categories of small towns are distinguished by the status of a towns in the system of administrative-territorial division: towns of oblast significance, towns of the republican significance of the ARC, towns of rayon importance; towns of urban importance; towns of city district importance. The following categories of small towns by the functions of towns implemented in the system of administrative-territorial division are identified: towns as rayon centres; cities towns are not rayon centres; towns as centres of amalgamated local communities.

The towns are defined by the structure: holistic towns - small cities towns which do not have other settlements within them; cities towns which include other village and township communities; towns that include villages and townships without community status; towns that are part of other cities.

According to the settlement system, the small towns have such distribution as: centres of inter-rayon (sub-rayon) settlement systems; centres of rayon settlement systems, centres of intra-rayon (local) resettlement systems, towns - satellites of large cities. According to the historical-genetic typology the towns can be distinguished as: towns of ancient times; medieval towns; towns of modern times; the newest towns. According to functional purposes we distinguish: multi-sectoral industrial centres characterized by a significant number of industries in different sectors, single-sector (mono-functional) towns, the economic development of which depends on one significant enterprise, industrial and transport centres, in which the share of industry and transport is commensurate; transport towns; towns with underdeveloped industry, which are centres of rural administrative areas; resort towns.

The dynamic typology allows identifying stagnant, under-developed towns, towns with limited development, towns characterized by constant growth.

Conclusions and outcomes. According to this, a "typical" small town of Ukraine, which has about 15 thousand inhabitants, is a town of rayon significance and a centre of rayon at the same time, which consists of several villages and townships; the centre of the rayon system of settlement, with underdeveloped industry, which serves as the centre of the rural administrative rayon, which appeared in the Middle Ages. It is concluded that in this way a small town can act as a model for the formation and implementation of national policy on cities.